EKONOMSKI ODNOSI JUGOSLAVIJE I BELGIJE U DRUGOJ POLOVICI 1960-IH GODINA

NIKOLA PERKOVIĆ *

UDK:
339.9(497.1:493)"196"
94(497.1:493):339.9"196"

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
DOI 10.47960/2831-0322.2026.1.30.58

Sažetak

Autor se u članku napisanu na temelju neobjavljenoga arhivskoga materijala i relevantne historiografske literature bavi ekonomskim odnosima Jugoslavije i Belgije u drugoj polovici 1960-ih godina. Analizirano razdoblje bilo je karakteristično po značajnim promjenama koje su se događale u društvenim sustavima ovih dviju zemalja. Jugoslavija je započela s intenzivnom primjenom liberalnih načela, napose u ekonomskoj sferi života, što je, najposlije, trebalo rezultirati znatnijim uključivanjem njezina gospodarstva u međunarodnu podjelu rada. U Belgiji je, pak, pokrenut proces federalizacije, odnosno pokušaj ustavnoga uređenja prava manjina i njihove kulturne autonomije, kao i osiguravanje većega stupnja gospodarske decentralizacije uopće. Spomenuti se projekt zasnivao na ideji konsocijativizma, čija je temeljna namjena bila opće prihvaćanje etničkoga pluralizma, to jest omogućavanje vladavine prava i slobode te kreiranje gospodarskih, društvenih i drugih institucija koje bi jamčile realizaciju tih ciljeva. Koristeći se interpretativno-deskriptivnom metodom i analizirajući sekundarne kvantitativne podatke, autor će u članku pokušati prikazati temeljne karakteristike jugoslavensko-belgijskih ekonomskih odnosa, ponajprije s aspekta vanjskotrgovinske razmjene i industrijsko-tehničke suradnje.

Ključne riječi: Jugoslavija, Belgija, liberalizacija, ekonomski odnosi, 1960.

* Nikola Perković, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, nikola.perkovic50@gmail.com

1. UVOD

Tema ovoga članka, napisana na temelju neobjavljenoga arhivskoga materijala pronađenoga u Državnome arhivu u Karlovcu u fondu Osnovne privredne komore i relevantne historiografske literature, ekonomski su odnosi Jugoslavije i Belgije u drugoj polovici 1960-ih godina.

Dva su ključna razloga koja ovo istraživanje čine relevantnim. Naime, Jugoslavija je u spomenutome razdoblju započela ostvarivati neposrednije ekonomske odnose sa zapadnoeuropskim zemljama. Analiza njezine gospodarske suradnje s Belgijom iznimno je važna ako se uzme u obzir da je ta zemlja, uz Francusku, Italiju, Luksemburg, Nizozemsku i Njemačku, bila pokretač političko-ekonomske integracije u Europi nakon Drugoga svjetskog rata. Ove su države potpisivanjem *Pariškoga ugovora* 18. travnja 1951. osnovale Europsku zajednicu za ugljen i čelik, čiji je cilj bilo ujedinjenje njemačke i francuske industrije čelika kao preduvjeta sprječavanja budućih ratnih sukoba na teritoriju Europe. Osim spomenutih, ta je zajednica trebala biti otvorena i za druge europske države.[25]

Pariški je *sporazum* sadržavao i odredbe koje su se odnosile na poboljšanje ekonomskih prilika u Europi. Tako se njime predviđalo ukidanje tarifnih kvota unutar zajedničkoga tržišta za ugljen, čelik, koks i željezo, uspostavljanje jedinstvene tarife na uvoz ugljena i čelika iz zemalja koje nisu bile obuhvaćene *Pariškim ugovorom* te kontrolu proizvodnje i prodaje tih proizvoda. Bila je, također, isticana potreba za realizacijom ciljeva poput, primjerice, unaprjeđenja robne razmjene između država potpisnica *Pariškoga ugovora*, poboljšanja suradnje u opskrbi zajedničkoga tržišta, osiguranja pristupa izvorima proizvodnje za sve korisnike, razvoja gospodarske infrastrukture, povećanja kvalitativne razine uvjeta rada zaposlenih u sektoru proizvodnje ugljena i čelika te racionalizacije upotrebe raspoloživih resursa i utvrđivanje najnižih cijena.[26]

Belgija je sa spomenutih pet država 25. ožujka 1957. potpisala *Rimski ugovor*, kojim su uspostavljene *Europska ekonomska zajednica* i *Europska zajednica za atomsku energiju*. Taj je ugovor stupio na snagu 1. siječnja 1958. godine.[27] U okviru ovoga sporazuma države potpisnice dogovorile su implementaciju zajedničkih

[25] Usp. Miran Marelja, Ivan Obadić, „Europska zajednica za ugljen i čelik kao prvi i presudni korak ka europskim integracijama: pravnopovijesni aspekti nastanka zajednice (1)“, *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (2022.) 33, str. 380-381.
[26] Usp. Mile Lasić, *Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009., str. 52.
[27] Usp. Martin Dedman, *The Origins and Development of the European Union 1945– 2008*., Routledge, London, 2010., str. 66.

politika u područjima prijevoza, poljoprivrede, socijalnoga osiguranja te slobodnoga kretanja roba, ljudi, usluga i kapitala.[28] *Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice* nadalje je imao odredbe koje su se ticale i inauguracije carinske unije, to jest ukidanje svih tarifnih i količinskih ograničenja u unutarnjoj trgovini, „slobodne tržišne utakmice", nadzora nad dodjelom državnih subvencija, zabrane porezne diskriminacije uvoza i povećanja razine koordinacije u domeni makroekonomskih politika.[29] Godine 1967. *Europska zajednica za ugljen i čelik*, *Europska ekonomska zajednica* i *Europska zajednica za atomsku energiju* integrirane su u jednu organizaciju pod nazivom *Europska zajednica*. Njezini su ciljevi bili bolja koordinacija država potpisnica *Pariškoga* i *Rimskoga ugovora* radi provedbe postavljenih ekonomsko-političkih zadataka, smanjenje troškova i veća učinkovitost industrijske proizvodnje te pojednostavnjenje administrativnih postupaka. Usto su u okviru *Europske zajednice* uspostavljene zajedničke službe poput informativne i pravne službe te statističkoga ureda i ureda za službene publikacije.[30]

Kada je riječ o relevantnosti istraživanja, važno je naglasiti da su Jugoslavija i Belgija bile višenacionalne zajednice. Iako će u nastavku teksta biti detaljnije opisane političko-gospodarske prilike u zemljama koje su predmet ovoga članka, na ovome je mjestu važno napomenuti da su u drugoj polovici 1960-ih različiti interesi nacija počeli sve više narušavati odnose u njihovim društvenim sustavima. Zato je zadaća ovoga članka prikazati kakve su ekonomske odnose Jugoslavija i Belgija imale u razdoblju u kojemu su se ove dvije države suočavale, kako s unutarnjim tako i vanjskim izazovima.

2. GOSPODARSKO-POLITIČKE PRILIKE U JUGOSLAVIJI 1960-IH GODINA

Od početka 1960-ih u Jugoslaviji je započeo proces liberalizacije društvenoga sustava, to jest slobodnija razmjena misli, ideja i kretanja stanovništva.[31] Glavni poticaj ovim promjenama došao je iz ekonomske sfere. Tako je 1961. godine započela provedba devizne reforme. Njezin glavni cilj bio je povećanje stupnja liberalizacije uvoza robe radi poboljšanja administrativne regulacije i distribucije deviza uz istodobno uvođenje nadzora nad uvozom opreme i repromaterijala. Njome, je, također, bila predviđena institucionalizacija veće samostalnosti poduzeća.

[28] Usp. Zekerijah Smajić, *Europska unija za svakoga*, Eurocontact, Sarajevo, 2005., str. 52.
[29] Usp. Nevenko Misita, *Osnovi prava Europske unije*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008., str. 25.
[30] Usp. Saima Lojić, „Europska unija - od ideje do osnivanja", *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 2 (2018.) 2, str. 223-224.
[31] Usp. Josip Mihaljević, „Liberalizacija 1960-ih godina – podloga Hrvatskog proljeća", *Hrvatsko proljeće 1971*., Zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, 2023., str. 266.

S tim u vezi, poslovno-radnim organizacijama bila su priznavana veća prava u raspodjeli dohotka. Kako se država, barem deklarativno, izuzela iz procedure utvrđivanja plaća, tijela samoupravljanja dobila su mogućnost odlučivanja o akumulaciji, potrošnji i osobnim dohodcima. To je kao posljedicu imalo snažan trend povećanja plaća.[32]

Značajna novost gospodarske reforme 1961. bilo je uvođenje jedinstvenoga obračunskoga tečaja prema kojemu je jedan američki dolar vrijedio 750 dinara. Ovim se potezom težilo uvesti okvir unutar kojega bi se realnije utvrđivali kriteriji za kalkulacije cijena jugoslavenskim proizvodima i uslugama, a sve u skladu s tekućim promjenama na svjetskim tržištima.[33]

Početak provedbe ove reforme u Jugoslaviji bio je obilježen pomanjkanjem sirovina, prevelikom opterećenošću zbog velikih investicija te znatnim deficitom platne bilance, što je, najposlije, rezultiralo velikim padom proizvodnje. Ne uzimajući u obzir razinu produktivnosti, radnicima su nekontrolirano počele rasti plaće. Zato je u proljeće 1961. godine došlo do prvoga masovnijega otpuštanja zaposlenika od kraja Drugoga svjetskog rata. Ova je reforma zaustavljena krajem 1961. godine. Nakon toga je Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije iznova započela s nadzorom investicija, plaća i trgovine.[34]

Godine 1962. na saveznoj je razini donesen *Zakon o amnestiji*, kojim je političkim disidentima omogućena legalizacija njihova statusa kao ekonomske emigracije.[35]

U travnju sljedeće godine usvojen je novi *Ustav* na temelju kojega je Federativna Narodna Republika Jugoslavija postala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. U skladu s njegovim odredbama jugoslavenske su republike bile naglašenije izražene kao relevantni državno-pravni subjekti.[36] Ovaj je *Ustav* produbio duh demokratizacije u jugoslavenskome društvu, napose s aspekta oblikovanja izbornoga sustava, odnosno načelnoga dopuštanja mogućnosti višekandidatstva.[37] Njime se, nadalje, željela osigurati veća autonomija poslovno-

[32] Usp. Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 331.
[33] Usp. Srđan Srdar, „Ekonomika vanjske trgovine“, u: Jakov Sirotković i Vladimir Stipetić (ur.), *Ekonomika Jugoslavije II dio*, Informator, Zagreb, 1968., str. 375.
[34] Usp. Z. Radelić, nav. dj., str. 331.
[35] Usp. J. Mihaljević, „Liberalizacija 1960-ih godina – podloga Hrvatskog proljeća“, str. 267.
[36] Usp. Z. Radelić, nav. dj., str. 345-359.
[37] Usp. Katarina Spehnjak, „Izbori u Hrvatskoj 1967. i 1969.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 30 (1998.) 2, str. 322.

radnih organizacija u odnosu na državna upravljačka tijela.[38] Novi je *Ustav*, barem na deklarativnoj razini, jamčio i veću slobodu medija, jer se u njemu naglašavala važnost slobodnijega protoka informacija i znatnije uloge novinarstva u kreiranju aktivnije javnosti. Tako su njime bili zajamčeni sloboda misli i opredjeljenja, pravo građana da budu informirani o radu predstavničkih tijela kao i obveza potonjih da o svojemu radu informiraju javnost.[39]

U vrijeme izglasavanja toga temeljnoga pravno-političkoga akta svake države Jugoslavija je bila jedna od gospodarski najzatvorenijih europskih zemalja. Jugoslaviju su, mjereno narodnim dohotkom po stanovniku, u razvoju pretekle Bugarska, Grčka, Japan, Rumunjska i Španjolska. Bila je riječ, naime, o državama koje su nakon Drugoga svjetskog rata s istih pozicija kao i Jugoslavija započele s projektima unaprjeđenja svojega gospodarskoga položaja. S druge strane, u tome je razdoblju Jugoslavija bila razvijenija samo od Albanije, Portugala i Turske.[40] Na Osmome kongresu Saveza komunista Jugoslavije 1964. prvi je put utvrđena struktura republičke zastupljenosti članova Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije. To je, isto tako, bio prvi kongres nakon Drugoga svjetskog rata na kojemu se raspravljalo o nacionalnim problemima i upozoravalo na opasnost od centralističkoga upravljanja i unitarističkoga ignoriranja gospodarskih funkcija republika.[41]

U Jugoslaviji u 1965. godini započinje provedba dotad najcjelovitije gospodarske reforme, koja je imala u cilju, između ostaloga, njezino veće uključivanje u međunarodnu podjelu rada te znatnije poštivanje zakonitosti slobodnoga tržišta.[42] Njezini osnovni postulati bili su oblikovani na temelju ustavnih odredaba, *Rezolucije Savezne skupštine o osnovnim smjernicama za daljnji razvoj privrednoga sistema* i *Rezolucije o smjernicama za izradu sedmogodišnjeg plana iz 1963*. te, u konačnici, *Rezolucije Osmog kongresa Saveza komunista Jugoslavije* iz prosinca 1964. godine.[43] Praktičnom implementacijom reformskih mjera željelo se postići smanjenje proračunske potrošnje i neprivrednih troškova kao što su bankarski

[38] Usp. Ante Batović, „Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.)“, *Historijski zbornik*, 63 (2010) 2, str. 540.
[39] Usp. Josip Mihaljević, „Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih“, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 24 (2015.) 2, str. 243.
[40] Usp. Šime Đodan, *Hrvatsko pitanje 1918. – 1990.*, Alfa, Zagreb, 1991., str. 64-83.
[41] Usp. Z. Radelić, nav. dj., str. 345.
[42] Usp. Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 477-478.
[43] Usp. Милан Игрутиновић, „Југословенско – амерички економски односи (1954 – 1968)“ (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју , 2018), str. 320.

troškovi te članarine i premije osiguranja. Radi neutralizacije negativnih učinaka inflacije započela se provoditi restriktivna kreditno-monetarna politika, napose u cilju smanjenja količine novca u opticaju. Realizacija ovih ciljeva trebala je, isto tako, osigurati smanjenje poreznih davanja, regresa, dotacija i drugih oblika administrativnoga prelijevanja dohotka.[44]

Početna faza reforme jugoslavenskoga gospodarstva započela je četiri mjeseca prije njezine službene institucionalizacije, to jest u ožujku 1965. godine. Tada su se započele provoditi promjene u bankarskome sektoru radi njegove veće integracije, odnosno okrupnjavanja financijskih institucija. Time se željelo postići znatniju koncentraciju financijskoga kapitala, čije je daljnje ulaganje trebalo osigurati modernizaciju cjelokupnoga ekonomskoga sustava, unaprjeđenje produktivnosti, implementaciju modernih tehnologija u svakodnevno poslovanje jugoslavenskih poslovno-radnih organizacija, veću integraciju industrijskoga sektora te pospješivanje konkurentnosti izvozno orijentiranih poduzeća.[45]

Ova je gospodarska reforma bila potaknuta neravnomjernim ekonomskim rastom pojedinih područja unutar republika kao i nejednakom raspodjelom bogatstva. To je, u konačnici, intenziviralo sukobe između republika. S jedne strane, ekonomski razvijenije jugoslavenske republike težile su tomu da savezne institucije predaju svoju ingerenciju njima, dok su, s druge strane, slabije razvijene zemlje ustrajale na znatnijemu investiranju u njihove krajeve na temelju redistribucije bogatstva iz razvijenih republika.[46]

Iznimno važan segment provedbe ciljeva spomenute gospodarske reforme bila je inozemna financijska pomoć. Tako je, primjerice, Međunarodni monetarni fond izglasao paket novčane potpore u iznosu od 80 milijuna dolara. Tijekom 1965. godine s istim su ciljevima vođeni pregovori i s vladama Francuske, Italije i Velike Britanije. Sveukupno gledajući, procjenjuje se da je Jugoslavija od zapadnih

[44] Usp. Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918-1985*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 312-313.
[45] Usp. Ivan Obadić, *In pursuit of Stability. Yugoslavia and Western European Economic Integration, 1948–1970*, Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History and Civilization of the European University Institute, Florence, 2017., str. 144.
[46] Usp. Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, str. 334., Neven Borak, *Ekonomski vzroki delovanja in razpada Jugoslavije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 2002., str. 49.

zemalja, napose Sjedinjenih Američkih Država, dobila, kao podršku provođenju gospodarske reforme, oko 140 milijuna dolara.[47]

Realizacija ciljeva jugoslavenske gospodarske reforme 1965. godine bila je onemogućena lošim gospodarskim prilikama u kojima se Jugoslavija u to vrijeme našla. Početak spomenute godine bio je karakterističan po velikome narušavanju životnoga standarda stanovništva, napose u pogledu općega porasta cijena, što je dovelo do povećanja troškova života za 35 %.[48]

Minimiziranje državnih dotacija poduzećima rezultiralo je njihovim lošim ekonomskim stanjem. Da bi neutralizirali negativne efekte te politike, poslovno-radne organizacije odlučile su se na smanjenje materijalnih troškova i osobnih dohodaka, obustavu zapošljavanja i, najposlije, otpuštanje radne snage. Tako je, primjerice, u listopadu 1965. godine u 425 jugoslavenskih poduzeća podijeljeno ukupno 12 574 otkaza.[49] Ako se analizira struktura radnika koja je ostala bez posla, uočava se da je među nezaposlenima bio sve veći broj mladih i visokoobrazovanih radnika.[50]

Veće sudjelovanje Jugoslavije u svjetskoj trgovini trebalo je omogućiti da tržište, odnosno zakon ponude i potražnje, određuje cijenu proizvoda ili usluga. Jugoslavija je tijekom 1960-ih imala velikih problema s vanjskotrgovinskim neuravnoteženostima. Radi smanjenja uvoza i povećanja izvoza provedeni su devalvacija dinara i redukcija carinske zaštite. Dinar je u odnosu na dolar devalviran za 66 %, dok je u okviru smanjenja carinske zaštite poduzećima trebalo biti omogućeno lakše trgovanje s inozemstvom.[51]

Od 26. srpnja 1965. godine u Jugoslaviji je na snazi bio novi jedinstveni tečaj prema kojemu je jedan američki dolar vrijedio 12,50 dinara.[52] Ovaj odnos jugloslavenske prema najjačoj svjetskoj valuti stvorio je dodatna povećanja cijena sirovina, poljoprivrednih proizvoda i usluga na unutarnjemu tržištu.[53]

---

[47] Usp. Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2012., str. 24.
[48] USP. H. Klasić, nav. dj., str. 24., Dušan Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945-1969.*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1969., str. 118.
[49] Usp. H. Klasić, nav. dj., str. 25., Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1978., str. 180.
[50] Usp. H. Klasić, nav. dj., str. 25.
[51] Usp. Z. Radelić, nav. dj., str. 334.
[52] Usp. S. Srdar, nav. dj., str. 377.
[53] Usp. isto, str. 387.

Velik utjecaj na popuštanje partijske kontrole nad društvenim procesima u Jugoslaviji imao je pad potpredsjednika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i šefa tajnih i policijskih službi Aleksandra Rankovića 1966. godine. S obzirom na to da je Ranković bio najjači zagovornik centralističke koncepcije i usporavanja gospodarske reforme, odnosno održavanja dominantne uloge Federacije, njegova je politička marginalizacija rezultirala mijenjanjem metoda upravljanja, što je, najposlije, bilo popraćeno oštrim javnim kritikama birokratizma i autoritarnosti te slabljenjem moći Službe državne sigurnosti. To je, u konačnici, dovelo do jačanja osjećaja demokratizma u jugoslavenskome društvu.[54]

Pozitivni učinci liberalizacije unutarnjopolitičkih prilika u Jugoslaviji postupno su dovodili do njezine veće aktivnosti u međunarodnim okvirima. Godine 1966. došlo je do otopljavanja odnosa s Katoličkom Crkvom. Tada je između Jugoslavije i Vatikana potpisan *Protokol* prema kojemu su se komunističke vlasti obvezale jamčiti slobodniji položaj vjerskih zajednica u skladu s *Ustavom*.[55] Dvije godine nakon toga u Vatikanu je papa Pavao VI. službeno primio predsjednika jugoslavenskoga Saveznoga izvršnog vijeća Miku Špiljka. To je bio prvi posjet jednoga predsjednika jugoslavenske vlade poglavaru Svete Stolice. Tom su prilikom obje strane iskazale zadovoljstvo unaprjeđenjem bilateralne suradnje i rješavanjem spornih pitanja između ovih dviju država poput, primjerice, položaja katoličkih vjernika u Jugoslaviji, odnosu Vatikana prema hrvatskoj emigraciji te o slučaju svećenika Krunoslava Draganovića.[56]

Dana 10. srpnja 1967. godine donesen je zakon na temelju kojega su se u Jugoslaviji dopuštale strane investicije. Na temelju toga zakona u 1968. potpisan je prvi ugovor između tvornice automobila *Crvena zastava* i talijanskoga proizvođača automobila *Fiata*. Iste je godine zaključen i ugovor između *Cinkarne* iz Celja i istočnonjemačke tvrtke *Lacke und Farben* vrijedan 22 milijuna dolara.[57]

Tijekom 1966. i 1967. u Jugoslaviji su se nastavili produbljivati gospodarski problemi. Potonja je godina, prema ekonomskim i socijalnim pokazateljima, ocijenjena jednom od najneuspješnijih od uvođenja koncepta radničkoga samoupravljanja. Bila je, prije svega, karakteristična po padu industrijske proizvodnje u odnosu na 1966. godinu. Spomenuti su se problemi intenzivnije

[54] Usp. H. Klasić, nav. dj., str. 42.
[55] Usp. Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945–1966*., Otokar Keršovani, Rijeka, 2004., str. 262-314.
[56] Usp. Miroslav Akmadža, *Krunoslav Draganović: iskazi komunističkim istražiteljima*, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb, 2010., str. 47-72.
[57] Usp. H. Klasić, nav. dj., str. 399-400.

započeli javljati već u u drugoj polovici 1960. godine. Iduće se godine ovaj problem dodatno produbio stvorivši tako gospodarske prilike u okviru kojih se u pitanje dovodio cjelokupan koncept liberalizacije deviznoga i vanjskotrgovinskoga sustava. Stabilizacija industrijske proizvodnje nastupila je tek u drugoj polovici 1962. godine. Ova su kretanja išla „na ruku" zagovornicima centralno-administrativnoga upravljanja gospodarstvom i međunarodnom razmjenom, koji su u javnosti energično prikazivali opisane ekonomske poteškoće kao dokaz „kakvom negativnom razvoju može voditi prijelaz sa centralnoplanskih instrumenata specifičnog djelovanja na liberalnije instrumente pretežno namijenjene općim privrednim efektima".[58]

Prva polovica 1968. bila je najdinamičnije razdoblje uspostave diplomatsko-ekonomskih odnosa Jugoslavije sa stranim zemljama. Tako su početkom te godine iznova uspostavljeni diplomatski odnosi sa Saveznom Republikom Njemačkom nakon njihova prekida 1957. zbog jugoslavenske gospodarsko-političke suradnje s Demokratskom Republikom Njemačkom.[59] Nadalje su s brojnim zapadnoeuropskim zemljama dogovoreni različiti oblici ekonomske suradnje, razmjene posjeta državnih, vojnih i stranačkih delegacija te organizacije kulturnih priredbi. Ilustracije radi, u 1968. godini Jugoslavija je s Danskom, Nizozemskom i Norveškom potpisala sporazume o privrednoj, tehničkoj i industrijskoj suradnji.[60] Osim toga, Jugoslaviju su u toj godini posjetile francuska vojna delegacija, britanski ministar za vanjsku trgovinu, delegacija Švicarske partije rada kao i predsjednik Komunističke partije Austrije, dok je, s druge strane, Mika Špiljak ostvario službene posjete Italiji i Norveškoj.[61]

Na prijelazu iz 1969. u 1970. u Jugoslaviji su na vidjelo sve intenzivnije počeli izlaziti različiti nacionalni i republički interesi proizišli iz različite razine razvijenosti.[62] S tim su u vezi započele rasprave o pretjeranoj koncentraciji financijskoga kapitala u saveznim bankama i vanjskotrgovinskim organizacijama u Beogradu. Hrvatska je tako zahtijevala ukidanje saveznih investicijskih fondova te potpuno gospodarsko razvlašćivanje Federacije. Time su se, izuzev fonda za pomoć nerazvijenima, trebale smanjiti obveze republika. Na temelju tih zahtjeva hrvatska je strana željela ostvariti težnju da sredstva ostanu u onim republikama koje ih stvaraju

[58] Vladimir Pertot, *Ekonomika međunarodne razmjene Jugoslavije*, *Knjiga 1, Analiza razdoblja između 1919. i 1968. godine*, Informator, Zagreb, 1971., str. 251-252.
[59] Usp. H. Klasić, nav. dj., str. 402.
[60] Državni arhiv u Karlovcu (dalje: HR-DAKA), *Osnovna privredna komora kotara Karlovac* (dalje: OPKKK), fond 432, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972.
[61] Usp. H. Klasić, nav. dj., str. 401.
[62] Usp. Z. Radelić, nav. dj., str. 413.

te da se što racionalnije troše kao i to da se strateški investicijski projekti izuzmu iz vlasti savezne birokracije. No, unatoč svemu, Hrvatska je u svojim zahtjevima, uglavnom, ostajala usamljena.[63]

3. GOSPODARSKO-POLITIČKE PRILIKE U BELGIJI U DRUGOJ POLOVICI 1960-IH GODINA

Problemi opisani u posljednjemu pasusu prethodnoga poglavlja postajali su sve izraženiji u Belgiji polovicom 1960-ih godina. Ova je država bila podijeljena na dvije regije, to jest Flandriju, u kojoj je službeni jezik bio nizozemski, te Valoniju, koja je pripadala francuskome govornome području.[64] S obzirom na to da je demografska većina govorila nizozemski, jezično je pitanje bilo jedno od ključnih političkih problema. Usto, Flandrija je radi velikoga broja stranih investicija tijekom 1960-ih doživljavala brz gospodarski razvoj, dok se istovremeno u Valoniji dogodilo propadanje teške industrije i ugljenokopa. Jezične i gospodarske razlike između ovih dviju regija rezultirale su njihovim dubokim političkim rascjepom, odnosno velikom polarizacijom društva u Belgiji.[65]

Ublažavanje spomenutih problema belgijske vlasti započele su 1968. godine potpisivanjem *Pakta Belgijanaca* u kojemu se veliki naglasak stavio na prava manjina, kulturnu autonomiju i gospodarsku decentralizaciju.[66] Taj se proces nastavio ustavnim promjenama 1970. godine.[67] One su označavale put prema postupnoj federalizaciji Belgije, to jest omogućavanja većega stupnja autonomije dviju regija u upravljanju vlastitim poslovima. Taj se proces, pak, zasnivao na ideji konsocijativizma, čija je temeljna namjena bila opće prihvaćanje etničkoga pluralizma, odnosno osiguravanje vladavine prava i slobode kao i stvaranje gospodarskih, društvenih i drugih institucija koje bi jamčile ostvarivanje tih ciljeva. Politički sustavi država koje su svoj razvoj temeljile na tim principima, uključujući Belgiju, bili su karakteristični po velikim koalicijskim vladama koje su objedinjavale sve političke stranke, načelu proporcionalnoga predstavništva u zapošljavanju i potrošnji u cjelokupnome javnome sektoru, direktivama o autonomiji

[63] Usp. Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., str. 360.
[64] Usp. Dražen Dumančić, „Konfederalizacija ili dezintegracija Belgije“, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, 1 (2010.) 4, str. 48-49.
[65] Usp. isto, str. 49.
[66] Usp. Jadranka Čačić-Kumpes, Jelena Zlatković-Winter, „Etnički konflikt i razvoj: pogled na neka istraživanja“, *Migracijske i etničke teme*, 7 (1991.) 2, str. 159.
[67] Usp. Koenraad de Ceuninck, Herwig Reynaert, „Flandrija na putu prema državnoj reformi“, *Hrvatska i komparativna javna uprava : časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 11 (2011.) 4, str. 1018.

koje su etničkim zajednicama osiguravale samoupravu na onim područjima koja su za njih imala veliku društvenu važnost te pravu ustavnoga veta za manjine.[68]

Belgija je pripadala skupini industrijski visokorazvijenih zemalja. Njezin je gospodarski utjecaj bio daleko veći od njezina teritorija kao i od ukupnoga broja stanovnika, koji je u to vrijeme bio na razini od oko 9,5 milijuna.[69] Prema dostupnome arhivskome materijalu udio Belgije u ukupnoj svjetskoj trgovini u analiziranome razdoblju bio je na razini od 3,5 %.[70]

Razvoj belgijskoga gospodarstva uvelike je ovisio o kretanjima na francuskome i zapadnonjemačkome tržištu, napose s aspekta njihove uvozne aktivnosti. Iako je SR Njemačka u vanjskotrgovinskim odnosima uglavnom ostvarivala velik suficit platne bilance, njezina proizvodnja namijenjena izvozu nije bila u dovoljnoj mjeri pokrivena zlatnim i deviznim rezervama. Zato je zapadnonjemačka vlada polovicom studenoga 1968. godine započela s provedbom dviju gospodarskih mjera. Prva se odnosila na sprječavanje manipulacija povezanih s revalvacijom marke na stranim tržištima. Druga je, pak, bila usmjerena na neutralizaciju tendencije porasta cijena na domaćemu tržištu. Realizacija ovih mjera započela je u trenutku kada su u SR Njemačku počeli pristizati pojačani inozemni zahtjevi za revalvacijom marke. Najintenzivnija traženja u tome pogledu dolazila su iz Francuske, a bila su motivirana nužnošću uspostavljanja ravnoteže u međunarodnim plaćanjima eliminacijom opasnosti kojima se izlagao svjetski monetarni sustav, kako u pogledu velikih deficita platne bilance u pojedinim europskim zemljama, tako i u kontekstu ostvarenja ogromnoga suficita zapadnonjemačke ekonomije. Umjesto tražene revalvacije vlada Zapadne Njemačke uvela je novu poreznu mjeru u okviru koje su povećane izvozne takse za 4 %. U istome su postotku smanjene uvozne takse.[71] Implementacija ove odluke nije naišla na odobravanje francuske strane, no bila je u interesu razvoja zapadnonjemačkoga gospodarstva. Naime, za razliku od negativnih učinaka revalvacije, poreznim se mjerama manje utjecalo na razvojne koncepcije izvoza. Usto, na opisani su se način lakše prilagođavale strategije nacionalnih ekonomskih politika tekućim zahtjevima i kretanjima na inozemnim tržištima.[72]

Francuska je na njemačke gospodarske mjere odgovorila devalvacijom franka. Značajna povezanost belgijskoga franka s francuskim kao i program stabilizacije

[68] Usp. Ružica Čičak-Chand, „Etnički konflikt i načini njegovog rješavanja“, *Migracijske i etničke teme*, 11 (1995.) 1, str. 21-22.
[69] Usp. HR-DAKA, 432, *OPKKK*, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Belgija, str. 7.
[70] Usp. isto.
[71] Usp. isto.
[72] Usp. isto.

platne bilance u Sjedinjenim Američkim Državama rezultirao je negativnim trendovima u pogledu investiranja stranoga kapitala u Belgiju. Tako je zbog rasta kamatnih stopa na financijskim tržištima u 1968. godini u Belgiji zabilježen odljev netokapitala u iznosu od 125 milijuna dolara. Usporedbe radi, godinu prije gospodarstvo ove države imalo je netopriljev kapitala od 25 milijuna dolara.[73]

Neslaganje Francuske i Zapadne Njemačke u pogledu koncepcija razvoja vanjskotrgovinskih odnosa i turbulentna unutarnjopolitička situacija u Belgiji u drugoj polovici 1960-ih godina negativno su se odražavali na njezin cjelokupan gospodarski razvoj. Tako je u tome razdoblju došlo do stagnacije stopa industrijske proizvodnje, pritiska na cijene i nadnice te rasta nezaposlenosti. U 1966. godini stopa osobne potrošnje bila je za 2,9 % niža u odnosu na prethodnu godinu, dok je u 1967. u odnosu na 1966. indeks proizvodnje trajno potrošnih dobara bio niži za oko 3 %.[74] U istim je vremenskim razdobljima stopa rasta javne potrošnje, prema vrijednosti, bila niža za 9 % te za 5 % u pogledu opsega.[75]

Navedene su gospodarske neuravnoteženosti u konačnici rezultirale velikim problemima u domeni belgijskoga izvoza. Od početka 1965. do 1967. ta je ekonomska kategorija prosječno na godišnjoj razini iznosila oko 6,2 milijarde dolara. Uvoz je, s druge strane, bio na razini od oko 6,4 milijarde dolara. Osim 1965., Belgija je u 1960-im godinama u vanjskotrgovinskim odnosima imala deficit platne bilance.[76]

U belgijskome su izvozu uglavnom prevladavali industrijski poluproizvodi, napose iz sektora crne metalurgije. Na te je artikle otpadalo 50 % ukupnoga izvoza. Druga polovica ovoga ekonomskoga pokazatelja odnosila se na transfer industrijske opreme te kemijskih i gotovih proizvoda. Oko 75 % belgijskoga izvoza bilo je plasirano na područje zapadnoeuropskih zemalja. Ako se tomu doda suradnja s Japanom i Sjedinjenim Američkim Državama, uočava se da je oko 85 % belgijskoga izvoza bilo usmjereno na tržišta zemalja s kapitalističkim društvenim uređenjem.[77]

Belgija je imala relativno velik uvozni potencijal koji se uglavnom razvijao u kontekstu europskih integracijskih procesa. Tako je ukupna vrijednost uvoza u 1966. godini u ovoj zemlji po prvi put premašila iznos od sedam milijardi dolara. Najveće uvozne stavke bili su poluproizvodi, čija je vrijednost iznosila oko 1,9 milijardi

[73] Usp. isto, str. 5.
[74] Usp. isto, str. 1.
[75] Usp. isto, str. 2.
[76] Usp. isto, str. 3.
[77] Usp. HR-DAKA, isto, str. 4.

dolara te investicijska oprema u iznosu od oko 1,7 milijardi dolara.[78] U vrijednosti od oko jedne milijarde dolara Belgija je u drugoj polovici 1960-ih uvozila sirovine. U ovoj su grupi proizvoda uglavnom prevladavali tekstilna vlakna, željezna ruda i minerali. Iznosi u rasponu od 600 do 700 milijuna dolara trošili su se na nabavu prehrambenih proizvoda i goriva. Uvoz proizvoda čija je ukupna vrijednost bila niža od 500 milijuna dolara odnosio se na gotove proizvode, kemikalije, alkoholna pića i duhan te biljna i životinjska ulja i masti.[79]

Belgijski uvoz također je bio orijentiran na zapadnoeuropske zemlje, napose SR Njemačku, Francusku i Nizozemsku te Sjedinjene Američke Države. Na te je države otpadalo oko 80 % ukupnoga belgijskoga uvoza.[80]

U cilju neutralizacije negativnih učinaka trgovinsko-valutnih ratova između Francuske i Njemačke Belgijska središnja banka je tijekom 1968. pet puta dizala kamatne stope i uklonila kvantitativna ograničenja na određene forme inozemnih kredita. Zbog toga je u prvih šest mjeseci 1969. u Belgiji znatno porastao opseg kapitalnih transakcija te zlatnih i deviznih rezervi.[81] Međutim, ovi potezi Belgijske središnje banke nisu rezultirali uravnoteženijim gospodarskim rastom i razvojem, nego varijabilnim kretanjima. Pozitivan primjer bio je rast stope industrijske proizvodnje za 11 % u 1969. u odnosu na 1968. godinu. Godine 1969. osobna potrošnja prosječno je porasla za 5,5 %, što je bilo dvostruko više u odnosu na razdoblje od 1964. do 1967. godine. Nasuprot tomu, u Belgiji je u spomenutome razdoblju nastavljen problem oskudice radne snage i pritiska na nadnice. Tomu, svakako, treba pridodati i rast maloprodajnih cijena u 1969. za 3,7 % u odnosu na 1968. godinu. To je povećanje ponajprije bilo vidljivo u domeni prehrambenih proizvoda i usluga.[82]

Mjere Belgijske središnje banke utjecale su na ekspanziju inozemne robne razmjene. Tako je u 1968. godini izvoz bio na razini od 8,2 milijarde dolara, dok je uvoz iznosio 8,3 milijarde dolara. Povećanje oba pravca robne razmjene za 196 % u odnosu na 1967. dodatno je bilo uvjetovano i konsolidacijom međunarodnih financijskih tržišta, napose onih u Zapadnoj Njemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Na taj je način Belgija u 1968. zauzimala, mjereno opsegom vanjskotrgovinske razmjene po glavi stanovnika, koji je iznosio 1 700 dolara, prvo mjesto u svijetu. Slijedile su je Nizozemska, s 1 380 dolara, zatim Švedska, s 1 270

[78] Usp. isto, str. 4.
[79] Usp. isto, str. 4.
[80] Usp. isto, str. 4.
[81] Usp. isto, str. 5.
[82] Usp. HR-DAKA, isto, str. 1-4.

dolara, Zapadna Njemačka, sa 760 dolara, Velika Britanija, sa 615 dolara, Francuska, s 515 dolara te, najposlije, Sjedinjene Američke Države, s 335 dolara.[83]

Bez obzira na sve probleme s kojima se belgijsko gospodarstvo suočavalo, tijekom 1960-ih ova je zemlja kontinuirano provodila kapitalne investicijske projekte u pogledu izgradnje novih i modernizacije postojećih industrijskih kapaciteta u cilju zadovoljenja rastućih potreba, kako domaćega tako i inozemnoga tržišta. U analiziranome razdoblju najveći su se projekti, pak, započeli provoditi u 1969. godini. Tada je u Bruggeu pokrenuta izgradnja tvornice dijelova za elektronička računala. U Antwerpenu je, također, otpočela rekonstrukcija pogona za proizvodnju kemijskih proizvoda. Ukupna vrijednost ovih investicija iznosila je 7,5 milijardi belgijskih franaka. Najposlije je u Gentu nastavljena modernizacija kapaciteta namijenjenih montaži automobila. Ukupan opseg rada pogona u Gentu iznosio je 100 000 automobila godišnje.[84]

4. EKONOMSKI ODNOSI JUGOSLAVIJE I BELGIJE U DRUGOJ POLOVICI 1960-IH GODINA

Iako su od početka 1960-ih ekonomski odnosi Jugoslavije i Belgije bilježili stalan rast, njihova suradnja ipak nije rezultirala iskorištenjem svih mogućnosti koje su gospodarstva ovih dviju zemalja pružala. Od 1967. do 1968. godine Jugoslavija je prosječno u belgijskome uvozu sudjelovala s 0,1 %, a u izvozu s 0,4 %. Nasuprot tomu, u istim je razdobljima Belgija u jugoslavenskome izvozu imala udio od 0,8 %, a u uvozu 1,5 %.[85]

Od 1960. do 1968. jugoslavenski se uvoz u Belgiju povećao preko dva puta. Tako je s 8,7 milijuna dolara u 1960. godini ova ekonomska kategorija u 1968. bila na razini od 19,2 milijuna dolara. U okviru toga razdoblja jugoslavenski je uvoz iz Belgije bio najveći u 1967. godini. Tada je, uslijed velikih nabava investicijske opreme, on bio oko 31 milijun dolara.[86] Najdominantnije stavke u jugoslavenskome uvozu činili su brodovi i brodski motori, oprema za kemijsku industriju, strojevi za obradu drveta, poljoprivredni strojevi, transformatori i radioemisijski uređaji.[87]

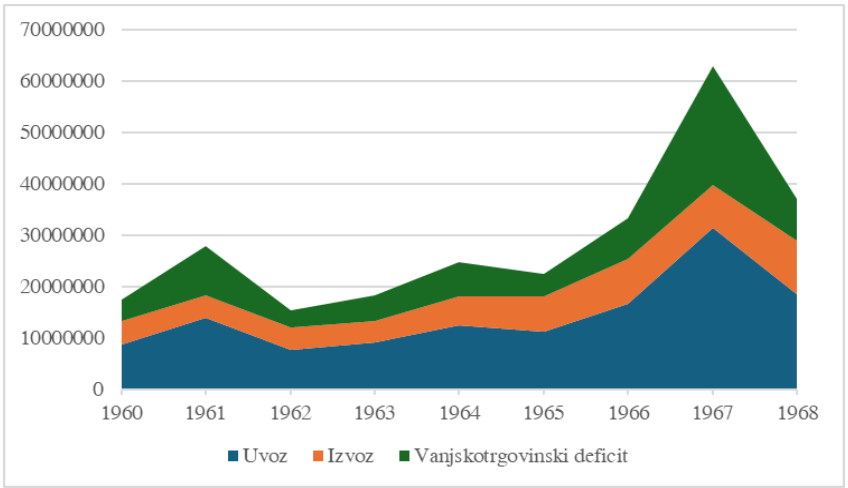
Od 1960. do 1968. godine jugoslavenski se izvoz u Belgiju povećao za 133 %. Godišnja stopa rasta ovoga ekonomskoga pokazatelja tako je bila na razini od 11,1

[83] Usp. HR-DAKA, isto, str. 7-8.
[84] Usp. HR-DAKA, isto, str. 3.
[85] Usp. HR-DAKA, isto, str. 9.
[86] Usp. isto, str. 9.
[87] Usp. isto, str. 9-10.

%. U ovome je razdoblju najveći rast imala prodaja gotovih proizvoda. Ona je porasla za šesnaest puta te je njezin udio od 6,7 % u 1960. godini došao na razinu od 46,4 % u ukupnome jugoslavenskome izvozu u 1968., kada je iznosio oko pet milijuna dolara. Obuhvaćao je, uglavnom, namještaj, kožnu i tekstilnu galanteriju, odjeću i obuću te sitni uredski materijal.[88]

U istim se razdobljima smanjio udio poljoprivrednih proizvoda sa 64 % na oko 25 %. Bez obzira na to smanjenje, ova je vrsta artikala bila na drugome mjestu u ukupnome jugoslavenskome izvozu u Belgiju, odnosno iza gotovih proizvoda, a njihova je vrijednost u 1968. godini bila na visini od oko 2,7 milijuna dolara. Najveće stavke u ovome dijelu predstavljao je plasman goveđega i svinjskoga mesa, ribljih konzervi i hmelja.[89] U izvozu sirovina velike udjele imali su hrastova građa, mramor i ljekovito bilje, dok se prodaja poluproizvoda uglavnom odnosila na drvnu galanteriju, predivo od sintetičkih vlakana i materijal od stakla.[90] U grafikonima 1 i 2 prikazani su trendovi kretanja jugoslavenske vanjskotrgovinske suradnje s Belgijom od 1960. do 1968. godine. Ti statistički pokazatelji upućuju na činjenicu da je Jugoslavija u odnosima s Belgijom u promatranome razdoblju imala konstantan deficit vanjskotrgovinske razmjene. On je bio najveći u 1967., a najmanji u 1964. godini.

Grafikon 1. Jugoslavenska vanjskotrgovinska razmjena s Belgijom od 1960. do 1968. godine (u dolarima)

Izvor: HR-DAKA, 432, *OPKKK*, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Informacija o konjukturnoj situaciji belgijskog tržišta i robnoj razmjeni s Jugoslavijom, str. 9 – 10.

[88] Usp. isto, str. 10.
[89] Usp. isto, str. 10.
[90] Usp. isto.

Jugoslavija je s Belgijom imala uspješne odnose u pogledu industrijske suradnje. Ti su odnosi svoj konačni izričaj dobili u 1967. kada su ove dvije države potpisale *Sporazum o industrijskoj i tehničkoj suradnji*. Na temelju toga ugovora Jugoslavija i Belgija zajednički su izrađivale programe tehničke suradnje, razmjene stručnjaka na specijalizaciju i praksu, dogovaranja predavanja stranih stručnjaka, pribavljanja tehničke dokumentacije i drugih stručnih materijala za potrebnih za unaprjeđenje poslovanja proizvodnih organizacija.[91]

Spomenutim se tipom suradnje željelo gospodarstvenicima iz Jugoslavije i Belgije omogućiti rentabilan plasman tehnoloških znanja i iskustava, usvajanje proizvodnje viših faza finalizacije industrijskih proizvoda, odnosno dostizanje stupnja proizvodnje na razini kompanija iz razvijenijih zemalja, potpunije korištenje svojih proizvodnih kapaciteta, ostvarivanje izvoznih viškova, dodatno usavršavanje na industrijskim iskustvima i znanju te jačanje vlastite istraživačko-razvojne baze. To je najposlije trebalo utjecati na osnaživanje tehničke i komercijalne samostalnosti poduzeća i institucija u zemljama sudionicama u ovoj vrsti poslovne suradnje.[92]

Za nadzor provedbe *Sporazuma o industrijskoj i tehničkoj suradnji* s belgijske je strane bio zadužen *Office Belge du Commerce Exterieur*, odnosno *Ured za vanjsku trgovinu* sa sjedištem u Bruxellesu. Jugoslavenske je interese, pak, zastupao *Savezni zavod za naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju*.[93]

Navedeni je sporazum obuhvaćao različita područja suradnje. To se uglavnom odnosilo na unaprjeđenje poslovanja u oblastima poljoprivrede i prehrambene industrije, crne metalurgije, strojogradnje, proizvodnje automobila, kožne industrije, proizvodnje ugljena, cinka, bakra, olova i cementa te poboljšanja pomorskoga i željezničkoga prometa.[94] U razdoblju od 1968. do 1969. godine industrijsko-tehnička suradnja između Jugoslavije i Belgije proširila se na područja kemijske i elektroindustrije.[95]

Važna sastavnica ekonomskih odnosa između Jugoslavije i Belgije bio je turizam. Belgija je u jugoslavenskome turističkome prometu u 1968. ostvarila 370 000

[91] Usp. HR-DAKA, 432, *OPKKK*, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972.
[92] Uso. Mirko Marković, „Poslovna suradnja s inozemstvom na temelju proizvodno-komercijalne kooperacije“, *Ekonomska misao i praksa*, 5 (1996.) 2, str. 860-861.
[93] Usp. HR-DAKA, 432, *OPKK*, kut. 152, Programiranje tehničke suradnje sa zapadnim zemljama, Zagreb, studeni 1972.
[94] Usp. isto.
[95] Usp. HR-DAKA, 432, *OPKKK*, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Belgija, str. 11.

noćenja. Taj je broj predstavljao pad od 3 % u odnosu na 1967. godinu. Iako je imala relativno mal udio u ukupnome prometu, Belgija je predstavljala velik potencijal. Zato je *Turistički savez Jugoslavije* u svojim javnim izlaganjima naglašavao da je potreban „veći propagandni i aktivniji operativni rad da bi se ovo tržište ozbiljnije pokrenulo“.[96] U tome kontekstu poduzeće *Yugotours* je u 1969. godini otvorilo predstavništvo u Belgiji, što je trebalo rezultirati znatno većom usmjerenošću prema tome tržištu.

Bez obzira na navedeni pad noćenja belgijskih turista od 3 % u 1968. u odnosu na prethodnu godinu, interes za posjet Jugoslaviji u 1969. bio je u velikome porastu. Početkom te godine bilo je zakupljeno znatno više smještajnih kapaciteta. Također je planirano i osjetno više grupnih putovanja u odnosu na 1968. godinu. S obzirom na to da je belgijsko tržište bilo karakteristično po brojnim individualnim putovanjima koja su bila sezonski orijentirana te s velikim udjelom mototurista u ukupnome broju posjetitelja, spomenuti su pokazatelji davali velik zalog optimizmu u Jugoslaviji za 1969. godinu.[97]

U cilju poboljšanja gospodarskih odnosa s Belgijom Jugoslavija je od 16. do 27. travnja 1969. sudjelovala na međunarodnome sajmu u Bruxellesu. Ukupno je na ovome događaju prisustvovalo 682 izlagača koji su predstavljali 1 774 proizvođačke organizacije iz 51 zemlje.[98]

Izložbeni proizvodi koji su se, uglavnom, odnosili na hranu, alkoholna i bezalkoholna pića, električne aparate za domaćinstva, kućne potrepštine, sanitarne uređaje, proizvode namijenjene širokoj potrošnji, uredski namještaj, kozmetiku, fotoaparate i glazbene instrumente bili su podijeljeni po sektorima. Zahvaljujući ovakvu načinu izlaganja, postignut je veći interes publike i poslovnih ljudi za spomenute sektore potrošnje. Radi postizanja veće učinkovitosti prva tri dana na ovome sajmu bila su isključivo usmjerena na poslovne krugove, odnosno stručnjake u određenim gospodarskim granama. Tako su bili organizirani posebni programi i predavanja koji su te osobe trebali detaljnije upoznati s novim trendovima u marketingu i načinima prodaje u sektorima elektrotehnike, kinematografske aparature i uređenja kozmetičkih prostora.[99]

[96] Usp. HR-DAKA, 432, *OPKKK*, kut. 93, br. 06/2-187/1-69.
[97] Usp. isto.
[98] Usp. HR-DAKA, 432, *OPKKK*, kut. 122, Izvještaj o učešću na međunarodnom sajmu u Briselu 1969., str. 1.
[99] Usp. isto, str. 2.

Najveći dio prostora i vremena Jugoslavija je, putem znatnoga broja svojih poduzeća, na ovoj priredbi posvetila prezentaciji turizma, elektroničkim aparatima za domaćinstvo, kožnoj galanteriji, tekstilnim i prehrambenim proizvodima te alkoholnim pićima.

Jedan od najvažnijih predstavnika jugoslavenskoga gospodarstva na sajmu u Bruxellesu bila je tvornica *Gorenje* iz Slovenije, koja je izlagala automatske strojeve za pranje rublja, hladnjake te plinske i električne štednjake. Poduzeće *Jugoelektra* promoviralo je proizvode *Industrije elektroporculana* iz Aranđelovca, napose baterije i baterijske svjetiljke te ugljenografitne i elektrografitne četkice. *Invest-Import* prezentiralo je spojnike tvornice *Elmos* iz Svetozareva.[100]

Najeksponiraniji jugoslavenski predstavnik sektora kožne galanterije bila je tvornica *Toko* iz Domžala. *Centrotekstil* u svome je izložbenome prostoru promovirao rukotvorine, pokrivače i tepihe. Najveći asortiman proizvoda izlagalo je poduzeće *Agromakedonija* iz Skoplja. Tako su se u njegovu izložbenom prostoru mogle vidjeti različite vrste konzervi voća, povrća i mesa kao i brojni primjerci alkoholnih i bezalkoholnih pića te voćnih sokova i sirupa. Ovo je poduzeće, također, promoviralo i uzorke mramora i duhanskih proizvoda. Važno je naglasiti da je velik opseg asortimana *Agromakedonije* bio determiniran i otvaranjem njezina predstavništva u Belgiji početkom 1969. godine. U okviru toga predstavništva djelovala je komercijalna služba te je bilo izgrađeno skladište u kojemu su se čuvali proizvodi većega broja jugoslavenskih proizvođača iz sektora prehrambene i duhanske industrije, zatim alkoholnih i bezalkoholnih pića te, najposlije, proizvodnje i obrade mramora.[101] Manji zastupnici u sektorima koji su prethodno opisani bila su poduzeća *Mercator* iz Ljubljane te *Navip* i *Jugoriba* iz Beograda.[102]

Komercijalne poslove za ostale predstavnike, koji nisu spomenuti u prethodna dva pasusa, obavljao je delegat *Savezne privredne komore*, nudeći objašnjenja i podatke o cijenama izložbenih artikala zainteresiranim sudionicima sajma. U tim je zadatcima najneposrednije surađivao s predstavnikom jugoslavenske *Savezne privredne komore* u Amsterdamu, čija je akreditacija vrijedila i za prostor Belgije, te zastupnikom *Ekonomskoga odjela* jugoslavenske Ambasade u Bruxellesu.[103]

[100] Usp. isto, HR-DAKA, str. 3.
[101] Usp. isto, HR-DAKA, str. 4.
[102] Usp. isto, HR-DAKA, str. 3.
[103] Usp. isto, HR-DAKA, str. 4-5.

5. ZAKLJUČAK

Analiza jugoslavenskih ekonomskih odnosa s Belgijom iznimno je važna jer je ta država, uz Francusku, Italiju, Luksemburg, Nizozemsku i Njemačku, bila pokretač političko-ekonomske integracije u Europi nakon Drugoga svjetskog rata. Tako je ona bila potpisnica *Pariškoga* i *Rimskoga ugovora* na temelju kojih su se osnovale *Europska zajednica za ugljen i čelik*, *Europska zajednica za atomsku energiju* i *Europska ekonomska zajednica*, odnosno organizacije u okviru kojih su se regulirali političko-ekonomski odnosi u poslijeratnoj Europi.

Osim toga, Jugoslavija i Belgija bile su višenacionalne države, što je od sredine 1960-ih do početka 1970-ih utjecalo na narušavanje odnosa u njihovim društvenim sustavima. Jugoslavija je, s jedne strane, od početka toga razdoblja započela s pokušajima provedbe većega stupnja liberalizacije u svim sferama života, dok je Belgija, s druge strane, od polovice 1960-ih krenula u operacionalizaciju procesa federalizacije, čija je konačna uspostava trebala rezultirati naglašenijim pravima manjina i njihovom većom kulturnom autonomijom kao i znatnijim stupnjem gospodarske decentralizacije.

Kada je riječ o gospodarskim odnosima Jugoslavije i Belgije, oni su od početka 1960-ih bilježili stalan rast. Međutim, njihova poslovna suradnja ipak nije rezultirala iskorištenjem svih mogućnosti koje su ta gospodarstva pružala. Tako je od 1967. do 1968. godine Jugoslavija prosječno u belgijskome uvozu sudjelovala s 0,1 %, a u izvozu s 0,4 %. Nasuprot tomu, u istim je razdobljima Belgija u jugoslavenskome izvozu imala udio od 0,8 %, a u uvozu 1,5 %.

Bilo kako bilo, u razdoblju od 1960. do 1968. jugoslavenski se uvoz u Belgiju povećao preko dva puta, odnosno s 8,7 milijuna dolara u 1960. na 19,2 milijuna dolara u 1968. godini. U spomenutome je razdoblju jugoslavenski uvoz iz Belgije bio najveći u 1967. godini. Tada je on bio na razini od oko 31 milijun dolara, napose radi velikih nabava investicijske opreme. Najvažnije stavke u jugoslavenskome uvozu iz Belgije bili su brodovi i brodski motori, oprema za kemijsku industriju, strojevi za obradu drveta, poljoprivredni strojevi, transformatori i radioemisijski uređaji.

S druge strane, od 1960. do 1968. jugoslavenski se izvoz u Belgiju povećao za 133 %. U tome je razdoblju najveći rast imala prodaja gotovih proizvoda, koji su, uglavnom, obuhvaćali namještaj, kožnu i tekstilnu galanteriju, odjeću i obuću te sitni uredski materijal.

Jugoslavija i Belgija imale su uspješne odnose u pogledu industrijske suradnje. Oni su konačno institucionalizirani 1967. kada su ove dvije države potpisale *Sporazum o industrijskoj i tehničkoj suradnji*. Na temelju toga *Sporazuma* zajednički su izrađivale programe tehničke suradnje, razmjene stručnjaka na specijalizaciju i praksu, dogovaranja predavanja stranih stručnjaka, pribavljanja tehničke dokumentacije i drugih stručnih materijala potrebnih za unaprjeđenje poslovanja proizvodnih organizacija, a sve u cilju omogućivanja svojim gospodarstvenicima učinkovit plasman tehnoloških znanja i iskustava, usvajanje proizvodnje viših faza finalizacije industrijskih proizvoda, odnosno dostizanje stupnja proizvodnje na razini kompanija iz razvijenijih zemalja, potpunije korištenje svojih proizvodnih kapaciteta, ostvarivanje izvoznih viškova, dodatno usavršavanje na industrijskim iskustvima i znanju te jačanje vlastite istraživačko-razvojne baze.

Radi unaprjeđenja gospodarskih odnosa s Belgijom Jugoslavija je od 16. do 27. travnja 1969. godine sudjelovala na međunarodnome sajmu u Bruxellesu. Događaji ove vrste bili su jedinstvena prilika za ostvarivanje inozemnih poslovnih kontakata. Najveći dio prostora i vremena Jugoslavija je na ovoj priredbi posvetila prezentaciji sektora turizma, elektroničkih aparata za domaćinstvo, kožne galanterije, tekstilnih i prehrambenih proizvoda te alkoholnih pića. U okviru ovih gospodarskih grana najveći broj kontakata i najuspješniju promociju svojih proizvoda ostvarila su poduzeća *Gorenje*, *Jugoelektra*, *Industrija elektroporculana*, *Invest-Import*, *Elmos*, *Toko*, *Centrotekstil*, *Agromakedonija*, *Mercator*, *Navip* i *Jugoriba*.

Literatura

- Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945–1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2004.
- Miroslav Akmadža, *Krunoslav Draganović: iskazi komunističkim istražiteljima*, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb, 2010.
- Ante Batović, „Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.)“, *Historijski zbornik*, 63 (2010) 2, str. 539-569.
- Dušan Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945-1969.*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1969.
- Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
- Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918-1985.*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.

- Neven Borak, *Ekonomski vzroki delovanja in razpada Jugoslavije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 2002.
- Koenraad de Ceuninck, Herwig Reynaert, „Flandrija na putu prema državnoj reformi“, *Hrvatska i komparativna javna uprava : časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 11 (2011.) 4, str. 1017-1039.
- Jadranka Čačić-Kumpes, Jelena Zlatković-Winter, „Etnički konflikt i razvoj: pogled na neka istraživanja“, *Migracijske i etničke teme*, 7 (1991.) 2, str. 149-165.
- Ružica Čičak-Chand, „Etnički konflikt i načini njegovog rješavanja“, *Migracijske i etničke teme*, 11 (1995.) 1, str. 7-35.
- Martin Dedman, *The Origins and Development of the European Union 1945– 2008.*, Routledge, London, 2010.
- Dražen Dumančić, „Konfederalizacija ili dezintegracija Belgije“, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, 1 (2010.) 4, str. 48-52.
- Šime Đodan, *Hrvatsko pitanje 1918. – 1990.*, Alfa, Zagreb, 1991.
- Milan Igrutinović, „Jugoslovensko-američki ekonomski odnosi (1954–1968)”, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2018. (Cyrillic)
- Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2012.
- Mile Lasić, *Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009.
- Saima Lojić, „Europska unija - od ideje do osnivanja“, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 2 (2018.) 2, str. 213-231.
- Mirko Marković, „Poslovna suradnja s inozemstvom na temelju proizvodno-komercijalne kooperacije“, *Ekonomska misao i praksa*, 5 (1996.) 2, str. 857-877.
- Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
- Miran Marelja, Ivan Obadić, „Europska zajednica za ugljen i čelik kao prvi i presudni korak ka europskim integracijama: pravnopovijesni aspekti nastanka zajednice (1)“, *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (2022.) 33, str. 375-395.
- Josip Mihaljević, „Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih“, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 24 (2015.) 2, str. 239-258.

- Josip Mihaljević, „Liberalizacija 1960-ih godina – podloga Hrvatskog proljeća“, *Hrvatsko proljeće 1971*., zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, 2023., str. 263-277.
- Nevenko Misita, *Osnovi prava Europske unije*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
- Ivan Obadić, *In pursuit of Stability. Yugoslavia and Western European Economic Integration, 1948–1970*, Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History and Civilization of the European University Institute, Florence, 2017.
- Vladimir Pertot, *Ekonomika međunarodne razmjene Jugoslavije*, *Knjiga 1, Analiza razdoblja između 1919. i 1968. godine*, Informator, Zagreb, 1971.
- Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1978.
- Zekerijah Smajić, *Europska unija za svakoga*, Eurocontact, Sarajevo, 2005.
- Katarina Spehnjak, „Izbori u Hrvatskoj 1967. i 1969.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 30 (1998.) 2, str. 318-345.
- Srđan Srdar, „Ekonomika vanjske trgovine“, u: Jakov Sirotković i Vladimir Stipetić (ur.), *Ekonomika Jugoslavije II dio*, Informator, Zagreb, 1968.

Neobjavljeni arhivski materijal:

- Državni arhiv u Karlovcu, *Osnovna privredna komora kotara Karlovac,* fond 432, kutija 93.
- Državni arhiv u Karlovcu, *Osnovna privredna komora kotara Karlovac,* fond 432, kutija 115.
- Državni arhiv u Karlovcu, *Osnovna privredna komora kotara Karlovac,* fond 432, kutija 122.
- Državni arhiv u Karlovcu, *Osnovna privredna komora kotara Karlovac,* fond 432, kutija 152.

ECONOMIC RELATIONS BETWEEN YUGOSLAVIA AND BELGIUM IN THE LATE 1960s

Abstract

The author of this paper, based on unpublished archival materials and relevant historiographical bibliography, analyzes the economic relations between Yugoslavia and Belgium in the second half of the 1960s. The time period in question was characterized by significant changes that were taking place in both countries' social systems. Yugoslavia had begun a forceful implementation of liberal principles, particularly in the economic sphere, aimed at a wider inclusion of its economy in the international division of labor. Belgium, on the other hand, had initiated the process of federalization in an attempt to constitutionally regulate minority rights and their cultural autonomy, as well as to enable a higher degree of economic decentralization. The project was built on the idea of consociational democracy, whose main purpose was the acceptance of ethnic pluralism, the rule of rights and freedoms, and the creation of economic, social, and other institutions which would guarantee the realization of these goals. Using an interpretive-descriptive method and analyzing secondary quantitative data, the author will attempt to present the fundamental characteristics of Yugoslav–Belgian economic relations in the paper, primarily from the perspective of foreign trade and industrial–technical cooperation.

Keywords: Yugoslavia; Belgium; liberalization; economic relations; 1960s.